

Öppna jämförelser 2022 – Äldreomsorg

I årets faktablad lyfts resultat som visar utvecklingen av arbetet för att upptäcka våldsutsatthet och missbruk inom äldreomsorgen. Enligt socialtjänstlagen (2001:453) ska socialnämnden arbeta för att förebygga och motverka missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel samt erbjuda hjälp och vård till den enskilde för att komma ifrån missbruket. I socialtjänstens uppdrag ingår också att upptäcka våldsutsatthet samt att stödja och hjälpa våldsutsatta. Resultaten har främst koppling till delmålen 3.5 och 16.1 i Agenda 2030¹ som handlar om att stärka insatserna för att förebygga och behandla drogmissbruk, inklusive narkotikamissbruk och skadligt alkoholmissbruk respektive avsevärt minska alla former av våld och dödligt våld överallt.

Årets resultat visar att:

- 44 procent av kommunerna har en aktuell skriftlig rutin för handläggare inom äldreomsorgen vid indikation på att en vuxen utsatts för våld.
- En lika stor andel av kommunerna (44 procent) använder FREDA-kortfrågor inom äldreomsorgen, en standardiserad bedömningsmetod för att upptäcka våldsutsatthet.
- 21 procent av kommunerna har en aktuell skriftlig rutin för handläggare inom äldreomsorgen vid misstanke om missbruk av alkohol eller andra beroende framkallande medel.
- 17 procent av kommunerna har en aktuell skriftlig rutin för handläggare inom äldreomsorgen vid misstanke om missbruk av läkemedel.

Aktuella rutiner vid indikation på våld och använder standardiserade bedömningsmetoden FREDA-kortfrågor

God kunskap om våld mot äldre ger bättre förutsättningar att arbeta mer effektivt med att förebygga och upptäcka våld. Det ökar också möjligheterna för att hjälpa våldsutsatta personer som har stöd från äldreomsorgen. Upptäckten av våld mot äldre försvåras av att tecknen kan misstas för uttryck för normalt åldrande [1]. En viktig förutsättning för att våldet ska kunna upptäckas är, enligt forskning, att personal i olika verksamheter ställer frågor om våld till de enskilda som de möter i sitt yrke [2,3]. Frågor om våld ställs inte alltid i det praktiska arbetet vare

¹ För mer information om Agenda 2030 se <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030>, <https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/organisation/agenda-2030/>

sig inom socialtjänsten eller inom hälso- och sjukvården, trots befintliga föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) [2,4,5]. Det finns ett behov av att utveckla arbetssätt för att nå grupper i särskild utsatthet, inte minst när det gäller våld mot personer med funktionsnedsättning och våld mot äldre personer [6]. Det är inte ovanligt att äldre utsätts för relationsvåld eller våld från exempelvis vuxna barn [7]. Biståndshandläggare och omsorgspersonalen som i sitt dagliga arbete träffar den äldre personen har en viktig roll för att upptäcka våldsutsatthet. Skriftliga rutiner för hur personalen ska fråga och agera kan vara ett stöd liksom standardiserade bedömningsmetoder. FREDA-kortfrågor är en standardiserad bedömningsmetod som består av ett formulär med fastställda frågor och svarsalternativ i syfte att upptäcka våldsutsatthet [8].

Årets resultat visar att 44 procent (118 kommuner) har en aktuell², skriftlig och på ledningsnivå beslutad rutin för hur handläggare inom äldreomsorgen ska agera vid indikation på att den äldre har utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående. Stockholms län har högst andel kommuner med aktuella rutiner inom äldreomsorgen (79 procent) och Kronobergs län har lägst andel kommuner med aktuella rutiner (13 procent). Av socialtjänstens olika områden är andelen kommuner med aktuella rutiner lägst inom äldreomsorgen och funktionshinderområdet (LSS) jämfört med 63 procent inom ekonomiskt bistånd och missbruks- och beroendevården samt 68 procent inom området våld i nära relationer.

Det är 44 procent (117 kommuner) som använder FREDA-kortfrågor för att upptäcka utsatthet för våld inom äldreomsorgen. Det är 68 kommuner som både har aktuella rutiner och som använder FREDA-kortfrågor. Östergötlands län har högst andel kommuner som använder FREDA-kortfrågor (83 procent) medan andelen är lägst i Södermanlands län (11 procent). Även här är resultaten lägst inom äldreomsorgen och funktionshinderområdet (LSS) och högst inom missbruks- och beroendevården (82 procent). Tabell 1 visar indikatorer som belyser arbetet med att upptäcka våldsutsatthet inom äldreomsorgen.

Tabell 1. Aktuell skriftlig rutin för handläggare inom äldreomsorgen vid indikation på att en vuxen utsatts för våld respektive använder standardiserad bedömningsmetod FREDA-kortfrågor för att upptäcka våldsutsatthet

Andel (%) kommuner och stadsdelar i Stockholm, riket, 2018–2022.

Indikatorer	2018	2019	2020	2021	2022
Aktuell rutin vid indikation på att en vuxen utsatts för våld	43	44	50	40	44
Använder standardiserade bedömningsmetoden FREDA-kortfrågor	29	35	38	41	44

Källa: Enkät Öppna Jämförelser Socialtjänst, kommunundersökning, 2018–2022.

Den ökning för aktuella rutiner vid indikation på våldsutsatthet som syns för 2020 avser mätdatum innan covid-19 pandemin bröt ut. Andelen kommuner med aktuella rutiner minskade 2021 och många kommuner uppgav då i enkätens fritextsvar att uppdatering av rutinen inte prioriterades under pandemin. I år är

²Rutinen är aktuell om den har följts upp under perioden 1 februari 2021-31 januari 2022 eller om rutinen har upprättats nyligen (under de senaste tolv månaderna).

andelen kommuner med aktuella rutiner på samma nivå som 2019. Användningen av FREDAs kortfrågor har däremot succesivt ökat under de senaste fem åren.

Fortfarande få kommuner som har aktuella rutiner vid indikation på missbruk

Personer som idag är 65 år och äldre har en högre alkoholkonsumtion än tidigare generationer. Skador och sjukdomar till följd av alkohol har ökat [10]. Antalet alkoholkonsumenter (dvs. personer som druckit alkohol senaste 30 dagarna) har minskat över tid, utom i gruppen 65–84 år, där andelen har ökat från knappt två tredjedelar till tre fjärdedelar på omkring 15 år. Mängden alkohol som konsumeras sjönk mellan åren 2004 och 2019 men 65–84-åringarna har tvärtom ökat sin årskonsumtion sedan 2004. Under pandemiåret 2020 sjönk års konsumtionen med närmare 7 procentenheter jämfört med året innan, men för 65-84 åringarna ökade alkoholkonsumtionen med 4 procentenheter. Det beror inte på att konsumtion ökar i takt med åldrandet eller på grund av pandemin, utan på att dagens äldre har ersatt tidigare generationer som hade mindre omfattande alkoholvanor [11,12].

Många äldre personer har flera sjukdomar eller hälsobesvär vilket medför att de behöver ta många läkemedel samtidigt. Riskerna för biverkningar och andra läkemedelsproblem ökar i och med detta [13]. Ångestdämpande, sömngivande och muskelavslappande är exempel på läkemedel som medför risk för utveckling av beroende med omfattande negativa fysiska, psykiska och sociala konsekvenser [14]. Det är viktigt att identifiera äldre personer med missbruksproblematik. Tabell 2 visar indikatorer som belyser arbetet med att upptäcka missbruk av alkohol eller andra beroendeframkallande medel³ och läkemedel inom äldreomsorgen.

Tabell 2. Aktuella skriftliga rutiner för handläggare inom äldreomsorgen vid misstanke om missbruk

Andel (%) kommuner och stadsdelar i Stockholm, riket, 2018–2022.

Indikatorer	2018	2019	2020	2021	2022
Aktuell rutin vid misstanke om missbruk av alkohol eller andra beroendeframkallande medel	16	18	20	20	21
Aktuell rutin vid misstanke om missbruk av läkemedel	10	13	16	16	17

Källa: Enkät Öppna Jämförelser Socialtjänst, kommunundersökning, 2018–2022.

Aktuella⁴ rutiner vid indikation på missbruk har ökat under de senaste åren, men är fortfarande på en låg nivå. Inom äldreomsorgen har drygt var femte kommun (58 kommuner) aktuella, skriftliga och på ledningsnivå beslutade rutiner för

³ Med beroendeframkallande medel avses Cannabis, Hallucinogener, Amfetamin, Opiater, Lösningssmedel samt GHB och övriga preparat.

⁴ Rutinen är aktuell om den har följts upp under perioden 1 februari 2021-31 januari 2022 eller om rutinen har upprättats nyligen (under de senaste tolv månaderna).

handläggare vid indikation på missbruk av alkohol eller andra beroendeframkallande medel och för läkemedel är motsvarande andel 17 procent (46 kommuner). I enkätens fritextsvar framkommer att skriftliga rutiner saknas, att rutinerna inte har uppdaterats under pandemin och att det pågår ett arbete med att ta fram rutiner. På länsnivå saknas aktuella rutiner vid misstanke om missbruk av alkohol eller andra beroendeframkallande medel för samtliga kommuner i två län och högst andel kommuner (60 procent) med aktuella sådana rutiner finns i Hallands län. Aktuella rutiner vid misstanke om missbruk av läkemedel saknas för samtliga kommuner i fyra län och även här har Hallands län högst andel kommuner med aktuella rutiner (60 procent)⁵.

Referenser

1. Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/vald-och-brott/> hämtat 2022-04-21
2. Jämställdhetsmyndigheten. Samverkan för ökad upptäckt av våld. Rapport 2022:9. Göteborg, 2022.
3. Nationellt centrum för kvinnofrid. Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. Uppsala, 2010.
4. Socialstyrelsen. Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021. Stockholm, 2022.
5. Socialstyrelsen. Våld-Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Stockholm, 2016.
6. Jämställdhetsmyndigheten. Arbetet med våldsutsatthet under covid-19. Slutredovisning av jämställdhetsmyndighetens uppdrag att fortsätta utveckla och sprida arbetssätt till kommuner under covid-19 pandemin. Rapport 2022:11. Göteborg, 2022.
7. Brottsförebyggande rådet. Brott mot äldre. Om utsatthet och otrygghet. Rapport 2018:7. Stockholm, 2018.
8. Socialstyrelsen. Manual för FREDA. Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. Stockholm, 2014.
9. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/aldre/mat-och-naring-for-aldre-personer/alkohol/> hämtat 2022-04-06
10. Socialstyrelsen. Vård och omsorg för äldre – Lägesrapport 2022. Stockholm, 2022.
11. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN). Självrapporterade alkoholvanor i Sverige 2004–2020. CAN Rapport 204. Stockholm, 2021.
12. <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/aldre/lakemedel-for-aldre-personer/om-lakemedel-for-aldre-personer/> hämtat 2022-04-06
13. Socialstyrelsen. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende. Stöd för styrning och ledning. Stockholm, 2019.

⁵Gotland består av en kommun och ingår därför inte i jämförelsen på länsnivå.

Öppna jämförelser

Målet med öppna jämförelser inom socialtjänsten och den kommunala hälso- och sjukvården är att bidra till verksamhetsförbättring som kommer den enskilde till gagn. Indikatorerna möjliggör en jämförelse av kvaliteten inom socialtjänsten och utgör därmed ett verktyg för kommuner att följa upp, analysera och utveckla sina verksamheter. Resultaten riktar sig främst till chefer och verksamhetsutvecklare i kommunerna.

Datakälla: Enkät Öppna jämförelser Socialtjänst och kommunal hälso- och sjukvård 2022, Socialstyrelsen.

Svarsfrekvens: 89 procent av kommunerna besvarade enkätens generella del och 90 procent delenkäten äldreomsorg.

Mer information

Du hittar alla årets resultat i Excel-filen, redovisade för stadsdelar i Stockholm, på kommun-, läns- och riksnivå på Socialstyrelsens webbplats, se fliken Öppna jämförelser Äldre:

<https://www.socialstyrelsen.se/statistik-och-data/oppna-jamforelser/socialtjanst/aldreomsorg/>

Indikatorer och mått beskrivs i Excel-filen. Insamlingsmetoden finner du i dokumentet Metodbeskrivning 2022.

Kontakt:

Ann-Catrin Johansson

Telefon: 075-247 30 00

E-post: ann-catrin.johansson@socialstyrelsen.se